

TURINYS

I TOMAS

I	Ižanga. Lietuva ir Vilnius 1599 metais	8
II	Žemaitijos seniūno rūmuose	22
III	Ąsotis vyno	33
IV	Radvilos ir Chodkevičiai	43
V	Kardinalijoje	56
VI	Kaštelionas ir kunigaikštytė	65
VII	Pasiuntiniai	81

II TOMAS

I	Žinios. Pasitarimas prie rotušės. Vaitas pas rektorių	90
II	Magistrato deputacija	102
III	Tomila	107
IV	Kunigaikštis Jonušas Chodkevičių rūmuose	114
V	Aušros vartai	122
VI	Jėzuitų vienuoliai	130
VII	Jo didenybės karaliaus pasiuntiniai	138
VIII	Pasirengimai karui. Kunigaikštytė	150
IX	Žemaitijos seniūnas Vilniuje	158

III TOMAS

I	Vasario penktoji	167
II	Malchero smuklėje	177
III	Vasario šeštoji	186
IV	Taika ar karas?	193
V	Laukė vidurnakčio	199
VI	Tęsinys	202
VII	Lietuvos Brastoje	206
VIII	Po devynerių metų	212
IX	Mirties guolis	218
X	Slucko kunigaikščiai	230

V

KARDINALIJOJE²²

ytas mieste visų pirma yra judėjimo ir gyvybės valandos. Vos nubudę visi yra veikliausi, blaiviausi, visi juda, eina, gyvena, džiaugiasi. Vos rytuose pradėjo švisti, Vilnius jau lėtai budo iš miego; pirmiausia atsiliepė rytinių pamaldų kvietęs nedidelis Bernardinų bažnyčios varpas, paskui kitame gale – pranciškonų, po jo kitų vienuolynų varpų choras. Gatves užpildė prekeivės, su malkomis, šienų, maistu atvykstantys kaimiečiai. Darėsi vis judriau ir triukšmingiau. Pieno pardavėjos kelioms valandoms įrenginėjo prekyvietes, atsidarinėjo vyninės ir pigios valgyklos, iš kaminų į dangų kilo dūmų kamuoliai. Prie rotušės daugėjo žydų, pirkliai su kailiniais bekešais šnabždėdami poterius traukė atidaryti parduotuvių; senos matronos su juodais aksominiais kykais, pakišusios didžiules maldaknyges po pažastimi, vilkosi į bažnyčias, paslėpusios rankas lapenų ar lūšenų movose. Didžiausias sujudimas pas barzdaskučius ir kirpyklose, pas juos perpildyta; prieš beveik kiekvieną langą, pažymėtą žalvario lėkštele, matydavai veidą, padengtą muilo putomis, iš po kurių į šonus stirk sodavo ūsai.

Šen bei ten per miestą slinko žydės, apsigaubusios baltais ilgais, žeme besivelkančiais apdangalais. Atsidarinėjo namų,

²² Kardinalija vadintas pastatas Vilniuje, Pilies gatvėje kampe su Šv. Jono gatve, buvę Radvilų rūmai.

rūmų vartai ir varteliai, atsivėrė durys bažnyčių, kurių prieančiuose ir priemenėse taisėsi kol kas dar tyliai poteriaujantys elgetos.

Einant pilies link, netoli Šv. Jono bažnyčios esančiuose Radvilų rūmuose irgi visi jau nubudo; tarnai ir nešikai traukė į miestą, dvariškiai bėgiojo prie vartų, haidukai vaivados spalvų mundurais su ginklais stėjo kieme sargybon. Vaivados namus galima buvo atpažinti iš jų prabangos ir minios, kuri rinkosi su įvairiais reikalais ir prašėsi įleidžiama.

Radvilų rūmus sudarė keli atskiri kardinolo Radvilos namai. Tuo metu, kai rutuliojasi mūsų istorija, jis trečią ar ketvirtą kartą ruošėsi keliauti į Romą, o kadangi negyveno Vilniuje nuo tada, kai buvo paimtas į Krokuvos vyskupiją, savo rūmus perleido vaivadais. Tie rūmai iš išorės nebuvo taisyklingi ir dailūs. Bet kažkoks jų didingumas vertė susimąstyti, o švara aplink juos, tais laikais buvusi didele retenybe, rodė, kad gyvena didelis ponas, nes prieš rūmus nebuvo tokių krūvų šiukšlių, kokios stūsojo visai netoli, prie miestiečių namų, kur alkani valkataujantys šunys ieškojo ko nors pasisotinimui.

Dalyje rūmų aukšto su langais į nedidelę aikštę priešais Šv. Jono bažnyčią ir kitą dalį į Pilies gatvę buvo Vilniaus vaivados ir jo sūnaus Jonušo butai. Ponios vaivadienės, jo ketvirtosios žmonos, nei nieko daugiau iš jo vaikų tuomet Vilniuje nebuvo.

Jau užsiminėme apie vaivadą ir jo charakterį. Tai buvo išdidus turtingas didikas, buvęs opozicijoje karaliui, vadovavęs reformatams, graikų apeigų sąjungininkams; pavydėjęs karališkų malonių, besiliejusį katalikams, turėjęs didelį autoritetą tarp savo šalininkų, reikalais ir vedybiniais ryšiais susisaisęs su kunigaikščiais Ostrogiškiais ir kitais iš Rusios, ir šeimyninėmis sąjungomis su garsiuoju Leonu Sapiega bei Zamoiskiu. Jis atrodė buvęs Lietuvos galingųjų galva ir reprezentantas tos klasės, kuri matydama karaliaus nepalankumą jiems, o valdovo palankumą Chodkevičiams ir katalikams, nutarė savimi pasirūpinti patys. Tokios pažiūros buvo įdiegtos ir kunigaikščio sūnui Jonušui, vėliau taip nelaimingai išgarsėjusiam maištu (rokošu) – jam jau

buvo įskiepytas didžiausias priešiškus Chodkevičių giminei (kas neva ir buvo esminė maišto priežastis), neapykanta katalikams, vyraujančios religijos niekinimas, noras juos pažeminti, keršyti.

Kunigaikštis Jonušas ką tik nubudo ir, pašokęs nuo minkštais kailiais iškloto (kaip tada buvo įprasta) guolio, pašaukė tarnus. Menė, kurioje tai vyko, buvo erdvi, skliautuota, su langais į Šv. Jono bažnyčią, daugiausia išpuošta gobelenais.

Šen bei ten kaboję brangūs ginklai, stovėjo žvilgantys šarvai, lyg ką tik buvę ginklininko rankose. Kunigaikščio galvūgalyje stovėjo auksuotas sidabrinis ašotėlis, dubuo ir puodukas.

Vos iš guolio išsiritęs ir akis prasitrynęs jaunuolis suplojo delnais tarnams ir treptelėjo koja į grindis. Durys atsidarė, ant jų užkabinta gelumbė prasiskleidė, įėjo du liokajai Radvilų spalvų apdarais, nešdami šalto vandens nusiprausti ir dailių rankšluostį. Kunigaikštis tylėdamas apsiliejo šaltu vandeniu ir nusišluostė, o savo gražius juodus plaukus, kuriuos tada nešiojo ilgus, sušukavo. Tą dieną jų negarbanojo, tik perliejo šaltu vandeniu ir kiek priglostė delnu. Paskui pataisė jaunus ūsus, apsirengė nebrangius, bet elegantiškus, nes pasiūtus iš puikiausios gelumbės ir atlaso, juodus drabužius, apsiavė gražios geltonos ožkenos batus, įsisegė sagę su juodai aptaisytu brangakmeniu, susijusė auksu atautu persišku diržu. Po to paklausė:

– Ar ponas vaivada jau nubudo?

– Taip, šviesusis kunigaikšti, – atsakė liokajus, – prieš valandėlę pas jį įleido reformatų ministrą.

– Patiekite man viralo, pakvieskite Tomilą Tomilovičių.

Liokajai išėjo, kunigaikštis po akimirkos priėjo prie lango į bažnyčios pusę, ir pamatęs ten traukiančius tikinčiuosius piktai sumurmėjo:

– Visada turiu matyti tuos pagoniškus papistus²³!

Atsigręžė ir atsėdė už marmurinio stalelio pasiremdamas

23 Reformatai taip vadindavo vyskupo šalininkus katalikus, žodis kildinamas iš žodžio popiežius (*papa*).

alkūnėmis, sukdamas ūsą. Kažkokia mintis atkakliai klydinėjo jo galvoje, versdama rūsčiai suraukti kakta.

Tarnas įnešė sidabrinį dubenėlį viralo ant sidabrinio padėklo, o paskui jį įėjo augalotas jaunojo kunigaikščio patikėtinis Tomila Tomilovičius, kitų dvariškių pravardžiuojamas Vėzdu, nes iš tikrųjų buvo tiesus kaip ažuoliuko kamienas ir iš pažiūros net atrodė kaip tas medis, ištvermingas ir tvirtas.

Tarnai išėjo, kunigaikštis pastūmė nuo savęs viralą ir greitai prabilo į atvykėlį:

– Ką nuveikei, Tomila? Ką matei? Ką girdėjai? Sakyk!

– Visą naktį sugaišau, šviesusis pone kunigaikšti, vaikščiodamas palei Chodkevičių rūmus, kuriuose vyko kažin koks judėjimas ir neramumas.

– Kas tai buvo? Su kuo nors mateisi?

– Naktį atvyko du būreliai žmonių.

– Du? Ar dideli?

– Po kelis žmones.

– Kas jie tokie? Sužinojai?

– Nebūčiau galėjęs sužinoti, nes prasigauti į rūmus nebuvo galimybės, – pasakė Tomila, – bet, laimė, kažkas jau vėlai naktį išsiuntė dvariškį vyno ir jį iškamantinėjau.

– Ką sužinojai?

– Iš esmės nieko svarbaus, – atsakė Tomila, – tik tiek, kad atvyko ponas Barbjė, kažkoks prancūzas, kuris, kaip šiandien sužinojau, sako, karo žygiuose tarnavo statant įtvirtinimus ir stovyklas, ir kitas, ponas Stanislovas iš užsienio, seniūno globotinis, kuris buvo išsiųstas mokytis karybos meno.

– Jau ruošiasi įtvirtinti rūmus! – sušuko kunigaikštis Jonušas, – bet praris velnią papistai, prakeikti lojalistai! Jeigu net būtų aukšti kaip jų bažnyčių bokštai, vis tiek pasieksime, net jei tektų sugriauti miestą, – ir tvojęs kumščiu į stalą, kad net viralo puodukas nuvirto, kunigaikštis Jonušas atsistojo.

– Kas daugiau? Nebandei papirkti to dvariškio?

– Nugirdėm jį vakar su ponu Adomu, ir dar šiandien pakviečiau išgerti vyno, gal iš jo ką išpešiu.

– Mėgink sužinoti, – tarė kunigaikštis Jonušas, – ar per jį negalima būtų patekti į Chodkevičių rūmus pas kunigaikštę.

– Man atrodo, kad bus galima, – pasakė Tomila, – bet dar nesu tikras.

– Jeigu tau pavyktų, patirtum mano malonę.

– Kai ką pradėjau, tik nežinau, ar mano poelgi pagirsite, šviesusis pone kunigaikšti.

– Ką ten iškrėtei?

– Vakar nugirdęs dvariškį ištraukiau iš jo kišenės Chodkevičių rūmų vartelių į Pilies gatvę raktą ir atspaudžiau jį ant vaško. Gali praversti.

– Gerai pasielgei, gerai pasielgei! – sušuko kunigaikštis Jonušas. – Su jais visi būdai geri; kaip jie kovoja, taip ir mes. Liepk pagaminti tokį raktą, rytoj duosi jį man. Eik, nenuleisk akių nuo Chodkevičių rūmų, kad žinotum viską, kas tik ten vyks.

Tomila žemai nusilenkė ir išėjo. Kunigaikštis čiupo kardą, prisegė jį prie šono, paskui užsivožė kepurę su plunksna prie vienos ausies ir patraukė koridoriais, vedančiais į tėvo menes. Toje rūmų pusėje prie žalia gelumbe užtrauktų durų mirtinoje tyloje stovėjo didelis būrys tarnų, dvariškių ir liokajų, husarų. Išvydę kunigaikštį Jonušą, sėdėję atsistojo – kunigaikštis užėjo už uždangos ir pasibeldė į tėvo duris. Iš vidaus pasigirdo balsas:

– Kas?

– Janusius, – nuskambėjo atsakymas.

– Įeik. – Į tuos žodžius kunigaikštis atvėrė duris ir įėjo į didelį prabangų kambarį, panašų į mūsų jau aprašytą, bet dar ištaigingesnį. Jo grindys buvo užtiestos persišku kilimu, sienos išmuštos gobelenais, suolus aplinkui ir kėdes dengė purpurinis aksomas su auksaspalviais kutais. Čia ant sienų buvo mažiau ginklų, bet prie lango stovintis didelis stalas buvo apkrautas daugybe knygų ir šūsnimis dokumentų. Taip pat ant jo stovėjo didelis auksuotas laikrodys.

Kunigaikštis vaivada sėdėjo ant krėslo aksomo apdarais, su aukso grandine ant kaklo, be diržo. Jo veidas buvo rūstus, blyškus, labai išraiškingos akys buvo juodos, juodi buvo ir žemyn

svirė ūsai, juoda ir giminės puošmena barzda. Jo veide atsispindėjo narsa, pasitikėjimas savo jėgomis, kažin kokia panieka ir puikybė, nevaržoma jokio švelnesnio jausmo. Kai įėjo sūnus, veidas kiek pragiedrėjo. Ištiesė jam ranką pabučiavimui, ją kunigaikštis Jonušas palietė lūpomis ir tylėdamas atsistojo už tėvo krėslo.

– Kas naujo, tamsta kunigaikšti? – paklausė tėvas (visada jį šitaip tituluodavo).

– Nieko arba beveik nieko.

– O aš turiu naujieną, – tarė vaivada, rodydamas į dokumentus.

– Ar galiu paklausti jūsų prakilnybės kunigaikščio, mano maloningojo tėvo, kokių?

– Gavau atsakymą ponų senatorių, kurių prašiau tarpinkauti tarp tų papistų, favoritų ir mūsų dėl tavo pastangų gauti kunigaikštę Sofiją, prie kurios, sulaužę visus savo švenčiausius pažadus ir užrašymus, jie tamstai jau neleidžia priėti. Visi, kurių klausiau, pažadėjo susirinkti pas mane ir ketina nuvykti pas kaštelioną ir prašyti, veikiau nurodyti, kad jis privalo pakeisti savo negarbingą elgesį. O jeigu nori karo – bus karas ir, dėl Dievo meilės, žiaurus karas, – pridūrė vaivada iširdęs, – bus karas, po kurio Chodkevičių nė kvapo neliks! Ką tamsta į tai? – paklausė, kreipdamasis į sūnų.

– Bučiuoju savo kunigaikščio, savo valdovo ir tėvo rankas už jūsų rūpestingumą ir nuolankiai dėkoju už naują malonę.

– Man atrodo, – pridūrė vaivada, – kad kai mano žentas kancleris (Leonas Sapiega), ponai Smolensko vaivada, Mozyriaus seniūnas, Žemaitijos kaštelionas, Krokuvos kaštelionas ir kiti ponai senatoriai išdėstys argumentus kaštelionui, jis turėtų suvokti, kad klausydamas savo pienburnių sūnėnų, tų jėzuitų pakalikų, elgiasi blogai, daro sau žalą ir gėdą. Nes manęs juk neįveiks, net jeigu jam padėtų dar antra tiek jėzuitų ir du nebyliai karaliukai, kai visa šalis Radvilos pusėje!

– Sužinojau, – tarė kunigaikštis Jonušas, – kad Chodkevičiai jau pasikvietė iš užsienio karo mokslą išmanančių žmonių savo rūmams įtvirtinti. Kaip tik vakar atvyko.

Vaivada garsiai nusikvatojo.

– Ir jie mano, kad su manimi pasigalynės! – sušuko jis. – Su manimi ir Radvilomis! Chodkevičiai – su manimi! Aš ir maniškiai kepurėmis juos užmėtysime, kardų makštimis sumušime. Koks įžūlumas! Ne, jie daro tai norėdami pagąsdinti, siekdami parodyti, kaip jiems toli iki susitaikymo. Jie tokiu būdu derasi su mumis dėl Kopyšės ir santarvės. To juos išmokė klastingi jėzuitai, bet ir mes ne iš kelmo spirti! Ar kas girdėjo ką nors panašaus!

Ir vaivada pašoko iš pykčio.

– Negavai, tamsta, jokios žinios iš kunigaikštystės Sofijos? – paklausė po valandėlės jau ramiau.

– Jokios, saugo ją, kunigaikšti, Argo akimis, vos galima išvysti ją lange ir nebent važiuojant pro šalį. Bet viliuosi, kad Tomila išrūpins man susisiekimą su Chodkevičių rūmais, nes jau kai ką pradėjo.

– Tik žiūrėk, tamsta, – pridūrė vaivada, – kad tas drimba ir tamstos, kunigaikšti, į ką nors neįpainiotų. Tegu jis veikia, pakišdamas savo sprandą, tarsi pats sumanęs, be niekieno nurodymo, nes tie papistai gali gauti dingstį mus juodinti, girdi, norime įveikti griebęsi išdavystės. Radviloms net ir pats įtarimas yra bjaurus.

– Dėl to, maloningas kunigaikšti, būkite ramūs. Aš jį gerai pamokiau, o tai gabus, apsukrus ir ištikimas vaikas.

– Kaip pavyks rytdienos susitikimas, vienas Dievas težino, – tarė vaivada vis už krėslo stovinčiam kunigaikščiui Jonušui, – bet esu tikras, kad rezultata turėtume pasiekti; nes kai dvylika rimtų ir svarbiausių senatorių išdėstys tą dalyką, vargu ar papistai nepaims to į širdį ir į galvą, nesupras, jog, kaip jie daro, pažadų laužyti neleistina. Ponas kaštelionas ir taip jau yra per plauką nuo banicijos²⁴ ir priklauso nuo mano malonės, nors dedasi, kad jam tai ne motais.

Kai kunigaikštis tai kalbėjo, suskambo jėzuitų Šv. Jono bažnyčios varpai.

²⁴ Banicija – visų teisių, turto ir garbės atėmimas, ištrėmimas, paskelbimas už įstatymo ribų.

– Visada man turi mušti į ausis tos lojalistų, stabmeldžių, lapino uodega prisidengiančių jėzuitų pataikūnų pamaldos. Mieste jau nebeliko vietos, kur jos nepasiektų mūsų ausų, nerėžtų mūsų akių.

Protestantų maldos namų pastorius, viso sūnaus ir tėvo pokalbio metu stovėjęs ir klausėsis tylomis, drįso tyliai ištart:

– Dievas ilgai delsia ir kenčia, bet turime neabejoti, kad tikras tikėjimas, grynas Šventojo Rašto tikėjimas pergalės stabmeldiškas prietaringas apeigas.

– Mielas kunige pastoriau, – atsakė vaivada, – mielai visa širdimi tuo patikėčiau, bet jau kelerius metus mūsų pastangos eina perniek, nes karalius su jėzuitais mums smarkiai kenkia, ir kiek prie karaliaus Augustoėjome pirmyn, tiek šiandien traukiamės atgal.

– Ne visai taip, – tarė pastorius, – tiesa tikrai lėtai, bet vis dėlto daro poveikį žmonių širdims. Leiskime jiems išeikvoti visas jėgas, o paskui suimsime juos bejėgius į nagą. Nesitraukia mūsų tikėjimas, bet žengia per visą pasaulį ir kasdien, nepaisant stipraus Romos pasipriešinimo, daro pažangą. Ateis laikas ir tam pasiklydusiam kraštui, Dievas teiksis jį apšviesti ir leis jam pažinti savo klaidas ir tiesą, kurių šiandien nemato.

Vaivada atsiduso ir išžiūrėjo į langą, o kunigaikštis Jonušas sučiaupė lūpas. Jų abiejų veiduose galima buvo įžvelgti nepitarimo ir tikėjimo stygiaus, vilties stygiaus, kurio tais laikais buvo visų, nors dar stipriai įsikibusių į protestantizmą, širdyse. Daug jų net metė naują tikėjimą. Ir pačių Radvilų giminėje jau buvo tokių pavyzdžių, o ryškiausias buvo dar gyvenantis Našlaitėlis²⁵, kuris iš evangeliko pavirto uoliu kataliku ir katalikų tikėjimo ramsčiu.

– Tamsta pastoriau, – tarė vaivada, – jeigu šiandien pamatysite poną Smolensko vaivadą, pasakykite jam, kad rytoj jo laukiame su atvira širdimi ir rankomis.

²⁵ Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis (1549–1616), LDK didikas.

Tai reiškė atsisveikinimą, ir protestantų maldos namų pastorius lankstydamasis išėjo. Likę vieni sūnus su tėvu dar persimetė keliais žodžiais, paskui vaivada atsisėdo prie dokumentų ir pasikvietė savo raštininką, o kunigaikštis Jonušas, vėl pabučiavęs tėvo ranką, išslinko iš menės ir, liepęs paduoti arklį, išjojo į miestą.

VI

KAŠTELIONAS IR KUNIGAIKŠTYTĖ

os pačios dienos rytmetį Chodkevičių rūmuose prasidėjo didelis sujudimas. Buvo laukiama bet kurią akimirką atvyksiančio pono Žemaičių seniūno, o ponas Vilniaus kaštelionas teiravosi tarnų, ar jis dar neatkeliavęs. Ponas Barbjė su ponu Stanislovu vaikščiojo ir apžiūrinėjo rūmus, norėdami išsiaiškinti, kaip būtų galima juos įtvirtinti ir kaip apgulties atveju juose geriausia išdėstyti pajėgas. Mūrininkai su savo padėjėjais laukė jų įsakymų, pasirengę griauti mūrus, taisyti juos, išpjauti naujus langus ir angas falkonetams²⁶ ir pabūklams. Tarnai smalsaudami stebėjo tuos pasirengimus, kurie, rodos, pranašavo karą, karą, apie kurį, iš tiesų, kalbėjo visi, bet niekas tuo iki galo netikėjo – taip visa tai atrodė neįtikėtina.

Miesto gyventojai gerai žinojo apie Chodkevičių ir Radvilų konfliktą, taip pat apie kariuomenių surašymus ir abipusius grasinimus, tik niekas nemanė, kad bus prieita net iki to – iki brolių kraujo praliejimo. Bet tą dieną po Vilnių pasklido gandas, kad Žemaičių seniūno rūmai stiprinami kaip tvirtovė, daromos šaudymo angos pabūklams, užmūrijamos silpnesnės vietos, kur galima buvo lengviau prasilaužti į vidų. Miestiečiai,

²⁶ Senovinė patranka, iš kurios buvo šaudoma švininiais sviediniais.

vaikščiodami gatvėmis, aptarinėjo tai, žiūrėjo į prijuostėtus mūrininkus su mentėmis rankose ant rūmų stogų, kraipė galvas, sakydami vienas kitam:

– Blogi dalykai, pone Motiejau, jeigu čia pat, miesto centre, rengia tvirtovę.

– Vai, blogi, Bazilijau Ivanovičiau, reikia nešdintis iš miesto, kol neprasidėjo tas karas.

Ir ėjo toliau, skleisdami baimę mieste. Bet labiausiai nerimavo tie, kuriems likimo buvo lemta gyventi arčiau Chodkevičių rūmų. Baimindamiesi, kad netaptų nekaltomis to pilietinio karo aukomis, jie drebėdami žvalgėsi į pradėtus pasirengimo darbus, blyško, tylėjo, klausinėjo apie kariuomenių dydį, kuris žmonių lūpose bematant pūtėsi; nuliūdę mielai parduotų savo namus už menkas kainas, jeigu tik atsirastų norinčių juos nusipirkti.

Tuo metu ponas Barbjė, prisisekęs sieksnio ilgumo špagą, su plunksnomis papuošta skrybėle, juodu apsiaustu, sukdamas ūsą vaikščiojo po rūmus, landžiojo, žiūrinėjo, ropštėsi net ant stogų ir skirstė darbus mūrininkams. Pirmiausia įsakė dvigubai pastorinti mūrą nuo Dievo Motinos cerkvės pusės, išeinantį į sveltimą kiemą, kur galima buvo lengvai prasilaužti, o padarius išlaužą prasigauti į rūmus; žymėjo vietas, iš kurių būtų geriausia smogti į puolančius iš falkonetų ir kabliašaudžių²⁷, liepė vienur paaukštinti mūrus, kitur juos padaryti žemesnius, dar kitose vietose iškirsti siauras, tik žemiau platėjančias šaudymo angas pabūklams. Sujudimas buvo didelis, bet visa tai vyko tyliai, ramiai, be bruzdesio.

Kol visa tai vyksta Chodkevičių rūmuose Pilies gatvėje, kaštelionas ramiai meldžiasi savo rūmuose prie Bernardinų bažnyčios. Tada jie dar nebuvo atiduoti vienuoliams pranciškonams; dar stovėjo jo rūmai su sodu, siekiančiu jų vienuolyną, o iš kitos pusės – skurdų vienuolių bernardinų namelį, kurio kryželis

27 Kabliašaudė (lenkų k. *hakownica*), senovinis stambaus kalibro šautuvas, po kurio vamzdžiu buvo kablys užkabinimui už sienos tam, kad sulaikytų atatrangą.

veikiau galėjo žymėti špitolę, o ne vienuolyną, taip skurdžiai jis atrodė.

Kašteliono namai, tada paprastai vadinti kaštelionija, nebuvo nei dideli, nei ištaigingi; tai buvo veikiau kaimiškas mūrinis namas. Tos kaimiškos išvaizdos teikė jį juosiantis sodas. Čia viešpatavo tylą, pertraukiama tiktai giedojimo, kuris sklisdavo iš Bernardinų bažnyčios choro.

Kašteliono dvaras, lyginant su vaivados dvaru, buvo ne toks ištaingas, čia buvo mažiau drausmės, daugiau laisvės. Jame nesijautė baimės, nors tvarkos nestigo. Rūmai buvo švarūs, koridoriai pabarstyti baltu smėliu, baltumu šviečiančias menių sienas puošė protėvių, pradedant tuo Chodku Boreika, iš kurio buvo kilę Chodkevičiai, portretais pramaišiu su šventųjų ir Bažnyčios bei šalies įvykių atvaizdais. Prie kiekvienų durų, kaip buvo įprasta, buvo pritvirtintas sidabrinis indas su švęstu vandeni. Beveik kiekvienas įėjęs žegnodavosi.

Tarnai čia neslėpdavo po skvermais kaulų²⁸ nei puodukų kaip Radvilų koridoriuose, nes pas kaštelioną lošimai buvo griežtai draudžiami, čia tauri pramoga buvo maldaknygė, pamaldus pokalbis. Pats kaštelionas tą rytą dar sėdėjo tamsia medžiaga išmuštoje savo menėje. Šioje patalpoje, be kitų papuošimų ir baldų, vyravo šeimininko pamaldumo įrodymai. Virš kuklaus guolio kabėjo kryžius, o šalia kardo ir lėkšto šalmo – trumpas vielinis botagas; ant Bielskio „Kronikos“ knygų (tuomet draudžiamų, bet katalikų skaitytų), šalia Motiejaus Strijkovskio „Kronikos“ gulėjo Skargos „Šventųjų gyvenimai“ ir kunigo Smigleckio²⁹ disputo su eretikų ministrais³⁰ atpasakojimas, daugybė jėzuitų panegirikų ir to meto leidinių, karo dėl tikėjimo, kuris tada vyko tarp katalikų ir naujatiškių, ginklų. Kaštelionas ką tik grįžo iš rytinių mišių Bernardinų bažnyčioje ir susimąstęs vienas pusryčiauo.

28 Čia kaulas – lošimo kauliukai.

29 Martynas Smigleckis (1564–1618), jėzuitas, filosofas ir teologas, Vilniaus akademijos profesorius.

30 Čia ministras – protestantų dvasininkas.

Pabeldė į duris.

– Kas ten?

– *Servus tuus Domine, Joannes.*

– Prašau. Prašau, tamsta.

Kaštelionas žengė nuo stalo kelis žingsnius pasitikdamas įeinantį.

Atvykėlis buvo jėzuitas; tai buvo galima atpažinti pagal ankštą abitą, žemyn nuleistą nuolankų, bet gudrų žvilgsnį, sukryžiuotas rankas, pusiau sulinkusį stuomenį. Ant jo galvos kaip didelis taleris švietė šviežiai išskusta tonzūra³¹. Jo veidas buvo blyškus, pailgas, žandus dengė sausa raukšlėta oda, akys buvo įdubusios, nosis ilga ir atsikišusi, burna plati, bet neįžvelgiama dėl plonų lūpų, įkritusių skruostų.

Tėvas jėzuitas Jonas žengė žingsnį ir nusilenkė, išskėtė rankas, žengė žingsnį ir vėl nusilenkė, kol kaštelionas, paspaudęs jo ranką, pasodino ant krėslo, kurio jis, pakišęs po pažastimi kepuraitę, savo kūnu užsėdo tik dalį.

– Kas naujo, tėve? – paklausė kaštelionas.

– Pas mus kolegijoje nieko, – tarė tėvas Jonas. – Išėjau į miestą su socijumi³², kuris čia turėjo reikalų Bernardinų bažnyčioje dėl mūsų kapelos, ir pasinaudojau proga išreikšti jums pagarbą ir nuolankumą.

– Labai jums dėkoju, – tarė atvirai kaštelionas. – Gal ko išgersite arba užvalgysite?

Jėzuitas nusilenkė ir jo liežuvis nevalingai lyžtelėjo sukepusias lūpas.

– Jūs, pone, žinote, kad mūsų ordino įstatai draudžia gerti ir valgyti pas eksternus.

– Tai nustatyta jaunimui, – pasakė kaštelionas, – o jūs, tėve, elgesio ribų neperžengsite, tad, jei leisite... – ir suplojo delnais.

– Ne, ne, didžiai gerbiamas pone, – greitai atsakė jėzuitas, –

³¹ Tonzūra – kai kurių katalikų vienuolių ir dvasininkų viršugalvyje išskusta apskrita plikė.

³² Socijus – katalikiškos organizacijos narys, dažnai vienuolijos provincio ar kito dvasiško pareigūno padėjėjas.

mes visi pratę laikytis ordino įstatymų, be to, dabar adventas ir pasninkas.

Kaštelionas daugiau neįkalbinėjo.

– Kaip laikosi jūsų gerbiamas kolegijos rektorius tėvas Garsija Alabijanas³³?

– Ačiū Dievui, kad išsaugo gerą sveikatą, nes laikai dabar sunkūs ir vienuolija karui privalo turėti vadą.

– Jūs teisus, tėve, jūs teisus, – atsakė kaštelionas. – Bažnyčia kaip tik kariauja ir neša žiauraus karo su eretikais našta.

– Mums skaudžiausia yra jų kaimynystė su mūsų Šv. Jono bažnyčia, kuri neišvengia pasišaipymų iš šventų apeigų. Nė vienas mūsų negali išeiti gatvėn, kad nepatirtų jų žvilgsnių, negautų purvo į veidą arba pašaipų į akis. Jie tarsi tik ir tyko mūsų ir mūsų, net į akademią einančio jaunimo nepraleidžia. O skaudžiausia mums tai, – pridūrė atsidusdamas jėzuitas, – kad ta vieta, šiandien suteršta eretikų buvimo, buvo mūsų šventuolio ganytojo, maloningojo šv. Siksto kardinolo (kunigaikščio Jurgio Radvilos), didžiojo mūsų ordino protektoriaus gyvenamieji namai. Galima pagrįstai pasakyti Šventojo Rašto žodžiais, kad tai buvo maldos namai, o jie pavertė juos valkatų urvu.

Vos paminėjus Radvilas kašteliono veidas apsiniaukė ir jis tarė:

– Ką daryti, tėve, ne vien jus jis skaudina. Ir man jie sugadino nemažai kraujo, bet aš visa tai aukoju Dievo garbei ir ištersiu iki galo. – Tai sakydamas kaštelionas paglostė ant pakaušio pasišiaušusius jau pražilusius plaukus, palietė žilstančius ūsus.

– Didžiai gerbiamam ponui jie neabejotinai rezga kažin ką nauja. Nes ten rūmuose pastebimas nepaprastas sujudimas ir blaškymasis.

– Ką gi, jau ruošiasi karui! – sušuko Jeronimas Chodkevičius.

– To dar nesimato, – pasakė jėzuitas, – bet kas žino, ką jie ten veikia? Tik skuodžia pasiuntiniai į visas puses ir atleikia iš visų

³³ Ko gero, čia autoriaus suklydo, nes garsus ispanų teologas Garsija Alabijanas Vilniaus universiteto rektoriumi buvo kiek anksčiau, 1585–1592 m.

šalių, be paliovos atneša ir siunčia laiškus – vyksta kažkoks didelis pasiruošimas. Sako, kad šiandien į Vilnių turi atvykti daug senatorių.

– Tai jau žinau, – pasakė kaštelionas. – Gal jie galvoja apie kokį susitaikymą, bet tam jau ne laikas.

– Ir aš manyčiau, kad tai susiję su noru taikytis, nes vaivada Radvila, kaip skelbia jo dvariškiai, labai nerimauja; o kai kas iš jo bendraminčių smarkiai atkalbinėja jį nuo kariavimo, tikina, kokia būtų padaryta žala, jeigu didikai pradėtų vienas su kitu kautis; ir kokia gėda kristų ant to, kuris pirmas pradėtų kovos veiksmus. Šiandien rytą mus aplankė vienas slapta atsivertęs iš vaivados dvaro ir sakė girdėjęs apie kažkokią pas jus atvyksiančią delegaciją.

– Pas mane? Nuo ko? – skubiai paklausė kaštelionas.

– Nuo vaivados.

– Kokiu tikslu?

– To tikrai dar niekas nežino. Sako, kad tai turėtų įvykti rytoj.

– Šiandien, rytoj! – pasakė kaštelionas. – Aš visada pasirėngęs.

Bet lengvai galima buvo pastebėti, kad ta naujiena sukėlė kaštelionui nerimo – jis perėjo per menę prieš sėdėjusį jėzuitą ir paklausė:

– Ką gi jie pas mane siųs?

– Tikriausiai tuos ponus senatorius, kurie, kaip skelbia žinios, šiandien atvyksta iš įvairių pusių.

– Taip, taip! – pridūrė. – Senatoriai pas Chodkevičių? Tokie patys kaip ir jie, eretikai, atskalūnai, šiemet suburti konfederatai, maištų kurstytojai, kurie susimokė ir susirašė prieš mus, prieš įstatymus, prieš karalių, prieš tvarką! Gerai, kad šiandien atvyks mano brolėnas, ponas seniūnas, jis bus liudininkas ir pagalbininkas prieš tą jų daugybę.

Jėzuitas dar pastovėjo, paskui žemai nusilenkė kartą, antrą ir po trečio iškilmingai ištarė:

– *Laudetur Jesus Christus.*

Ir išėjo.

Kaštelionas įsakė, kad privažiuotų puskarietė, ir neramus apsirengė sabalo kailinius, apvilktus karmazininės spalvos aksumu, su ilgomis iki kulkšnių rankovėmis, laukė arklių, kurių kanopų kaukšėjimą netrukus išgirdo. Dvariškis pranešė, kad arkliai jau čia, ir kaštelionas išėjo. Prie vartų laukė puskarietė, apkalta auksuota oda ir vinimis auksuotomis galvomis. Jos ratai buvo žemi, o sėdynė nepatogi.

Pats kaštelionas sėdėjo viduje vienas, fereziją³⁴ dėvintis vežėjas priekyje, du haidukai – prie laiptelių, keli raiti dvariškiai jojo šalia, dar keli iš paskos; rūmų kazokai jojo priekyje vaikydami praeivius, skindami kelią.

Kaštelionas įsakė:

– Į pono Žemaitijos seniūno rūmus.

Ir tamsiai raudonomis plunksnų garbanomis papuošti arkliai iš lėto pajudėjo pirmyn, pro kanclerio Leono Sapiegos rūmus, paskui Bernardinų skersgatviu į Pilies gatvę; iš čia jau tiesiai pro Radvilų rūmus Jono Karolio Chodkevičiaus rūmų pusėn.

Kaštelionas, važiuodamas pro vaivados langus, specialiai atsuko veidą į cerkvę, o smalsūs tarnai išpuolė pro vartus, spoksojo į jį, šnabždėjosi ir šaipėsi. Rimtas kašteliono dvaras to tarsi nė matyti nematė; bet tuo momentu, kai važiavo palei langus, vienas prasivėrė, pasirodė juoda vaivados barzda ir gatvėn krito tyliai tartas žodis: *bannita*³⁵.

Kaštelionas neatsigrėžė, bet jo veidas suliepsnojo, ranka stipriai suspaudė kardo rankeną, o sieloje pamaldusis tarė sau:

– Aukoju tai, Jėzau Kristau, tavo žaizdoms, padėk man ištvirti.

Puskarietė vikriai nuriedėjo pro kardinalijos mūrus ir sustojo prie rūmų vartų.

Kaštelionas išlipo.

Kai gatvėje pasigirdo ekipažo ratų dardėjimas, Chodkevičiaus rūmų lange ūmai pasirodė jaunutės panelės galva, blyškus tik plaukais papuoštas veidelis, kuris šmėkstelėjo ir dingo.

34 Ferezija – platus vyriškas apsiaustas, siekiantis blauzdas, įimtas per liemenį, iš priekio išsiuvinėtas; dėvėtas Lietuvoje ir Lenkijoje XVI–XVII a.

35 Žmogus, nubaustas banicija, t. y. netekęs teisių, paskelbtas už įstatymo ribų.